

БЕЗСПОЛУЧНИКОВІ СКЛАДНІ РЕЧЕННЯ В ІДЮСТИЛІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 1 (31).
Христіанінова Р. Безсполучникові складні речення в ідіюстилі Т. Г. Шевченка; 11 стор.; кількість бібліографічних джерел – 12; мова – українська.

Анотація. Статтю присвячено дослідженню особливостей функціонування безсполучникових складних конструкцій у поетичних творах Тараса Шевченка. Акцентовано увагу на особливостях їхньої формально-граматичної та семантико-синтаксичної організації, виокремлено вживані Великим Кобзарем типи безсполучникових складних речень.

Ключові слова: безсполучникова складна конструкція, безсполучникові складносурядні речення, безсполучникові складнопідрядні речення, безсполучникові складні речення зі взаємозалежними частинами, безсполучникові складні речення з недиференційованим синтаксичним зв'язком.

Постановка наукової проблеми та її значення. Інтерес до мовної палітри творів Тараса Шевченка не згасає уже понад сторіччя. Першими ластівками лінгвістичного шевченкознавства були праці О. Синявського, В. Сімовича, М. Сулими, І. Огієнка. Відтоді маємо чималий арсенал досліджень, присвячених фонетичним, лексичним, фразеологічним, морфологічним, словотвірним, синтаксичним особливостям Шевченкових текстів (див. розлогий огляд шевченкознавчих студій лінгвістичного спрямування, поданий у статтях Н. Слухай [10] і Г. Конторчук [4]). За Н. Слухай, дослідження синтаксису поетичної мови Шевченка розвивалися у двох векторах: вивчення синтаксичних феноменів провадилося або в історико-мовознавчому ракурсі, або в іманентно авторській художньо-мовній системі [10, с. 46]. Мовознавці зосереджували свою увагу переважно на проблемах синтаксису словосполучень і простих речень. Складні речення досліджували меншою мірою, їм присвячені лише окремі спеціальні праці [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На початку XXI сторіччя інтерес до проблем синтаксичної організації поетичних творів Шевченка значно поживався. Проте предметом дослідження так само постають словосполучення [6; 8] та прості речення [3; 7; 11], синтаксис же складних речень і дотепер перебуває поза межами активного вивчення, що й визначило актуальність цієї статті.

Мета і завдання статті – дослідити формально-граматичні та семантико-синтаксичні особливості безсполучникових складних речень в ідіюстилі Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.

У 90-х роках XX сторіччя відомий український мовознавець І. Вихованець розробляє засади функційно-категорійної граматики, з позицій якої пропонує нову типологію складних речень. Узв'язавши

за основу тип синтаксичного зв'язку між предикативними частинами, він виокремлює чотири основні класи складних речень: складносурядні, складнопідрядні, складні речення зі взаємозалежними частинами та безсполучникові складні речення з недиференційованим синтаксичним зв'язком. Безсполучникові синтаксичні конструкції згідно з таким трактуванням належать до чотирьох типів складних речень – складносурядних, складнопідрядних, зі взаємозалежними частинами, із недиференційованим синтаксичним зв'язком [1]. Розглянутий підхід до визначення лінгвістичної сутності безсполучникових синтаксичних конструкцій, на нашу думку, найпереконливіший та найумотивованіший, адже вибудовано його в одній логічній площині. Аналізуючи безсполучникові складні речення в текстах Тараса Шевченка, ми будемо дотримуватися саме цієї типології.

За І. Вихованцем, у «системі типів складносурядного речення безсполучникові складносурядні речення посідають незначне місце. Вони не мають такої розгалуженості семантико-синтаксичних відношень, яка властива сполучниковим складносурядним конструкціям» [1, с. 304]. Безсполучникові складносурядні речення функціонують переважно у сфері єднальних речень із часовими відношеннями між сурядними частинами. У таких реченнях можливі два різновиди семантико-синтаксичних відношень – одночасності дій, процесів або станів та їхньої часової послідовності.

Відтворювані в структурах зі значенням одночасності ситуації не залежать одні від одних, відбуваються паралельно в один і той самий відтинок часу. Наша свідомість просто об'єднує їх в одній часовій площині. Між предикативними частинами виникають відношення переліку. Такі дії і явища можуть бути співвіднесені з планом минулого, теперішнього або майбутнього часу. Для Шевченкових творів типовими є конструкції, що описують події, співвіднесені з планом минулого й

теперішнього часів: *Вставало сонце з-за могили, Раділи люде, встаючи* (с. 362)¹; *Не прийнялись три ясени, Тополя всихала, Повсихали три явори, Калина зов'яла* (с. 363); *Сем'я вечеря коло хати, Вечірня зіронька встає* (с. 364); *Реве та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолу верби гне високі, Горами хвилю підійма* (с. 12); *Палають села, города, Ридають люди, виють звірі І за Тоболом у Сибірі В снігах ховаються* (с. 425). Речення, що передають одночасні майбутні події, Шевченко використовує дуже рідко: *Ще прийде ніч в смердячу хату, Ще прийдуть думи* (с. 407). Оскільки відображувані в розгляданих безсполучникових складносурядних реченнях події пов'язані між собою тільки тим, що відбуваються одночасно, то такі речення легко розпадаються на кілька простих, пор.: *Вставало сонце з-за могили. Раділи люди, встаючи; Сім'я вечеря коло хати. Вечірня зіронька встає*. Безсполучникові складносурядні речення, які вказують на відношення одночасності дій, процесів або станів, виявляють найвищий ступінь однотипності предикативних частин [1, с. 305]. Присудки в усіх предикативних частинах – складниках розгляданих конструкцій – зазвичай уживають у тих самих часових формах: *Сонце заходить, гори чорніють, Пташечка тихне, поле німіє, Радіють люде...* (с. 385); *Завили пси надворі, Зареготалися псарі...* (с. 454). Однотипність предикативних частин часто спричиняє їхній паралелізм: *Плаче стара мати, Плаче жінка з діточками В нетопленій хаті* (с. 363); *Як тополя, стала в полі При битій дорозі; Як роса та до схід сонця, покапали сльози* (с. 33); *Тече вода в синє море, Та не витікає; Шука козак свою долю, А долі немає* (с. 18). Нерідко однотипні сурядні частини поєднані в одному ряду і сполучниками, і без них: *Садок вишневий коло хати, Хрущі над вишнями гудуть, Плугатарі з плугами йдуть, Співають ідучи дівчата, А матері вечерять ждуть* (с. 364); *Цвітуть сади; біліють хати, А на горі стоять палати, Неначе диво* (с. 374). За відтворення протяжних подій, що декотрі з них почалися раніше і тривають у момент мовлення про них або завершилися до моменту мовлення, але збережений їхній результат, можливе поєднання предикативних частин із формами теперішнього й минулого часу: *Гусла загули, Гуляє князь, гуляють гості, Ревуть палати на помості...* (с. 379); *Шелестить Пожовкле листя, гаснуть очі, Заснули думи, серце спить...* (с. 346); *Мороз лютує, аж скрипить, Луна червона побіліла...* (с. 454). Інколи у творах Шевченка предикативні частини з формами теперішнього й минулого часу передають і повну одночасність подій: *Вечернє сонечко гай золотило, Дніпро і поле золотом крило, Собор Мазепин сяє, біліє, Батька Богдана могила мріє...* (с. 390).

У безсполучникових складносурядних реченнях зі значенням часової послідовності предикативні частини відтворюють перелік дій, фактів, явищ, котрі постають змінюваними в часовій послідовності, що спричиняє закріпленість порядку предикативних частин і відповідно потрактування структури таких речень як негнучкої. За типову ознаку безсполучникових складносурядних речень часової послідовності зазвичай правлять різні форми присудків у предикативних частинах: *Попрощалось ясне сонце З чорною землею, Виступає круглий місяць З сестрою зорею...* (с. 390); *Уже й літо минулося, Зима вже надворі...* (с. 453); *Уже осінь, незабаром зима залютує* (с. 415). У Шевченкових творах натрапляємо і на інший порядок предикативних частин у реченнях часової послідовності: перша частина з формою теперішнього, друга – минулого часу: *Минає рік, минув другий...* (с. 411); *Минають літа молодії, Минула доля...* (с. 408). Такі конструкції властиві фольклорним творам. Значення послідовності можуть передавати конструкції з однаковими формами присудків (здебільшого минулого часу): *Сльози висохли, пропали, Сонце просіяло* (с. 376).

У сфері єднальних складносурядних речень функціонують ще кілька груп безсполучникових утворень: 1) конструкції, що передають плин подій: *Минають дні, минають ночі, Минає літо* (с. 346); *Минають літа; люде гинуть, Лютує голод в Україні, Лютує в княжому селі* (с. 379); *Дні минули, Місяці минають, Мина літо, мина осінь, Мина сьомий місяць, осьмий, Уже й дев'ятий настає* (с. 440); 2) конструкції з предикативними частинами, пов'язаними одним предметом думки: *За думою дума роєм вилітає; Одна давить серце, друга роздирає...* (с. 253); *Поклала мати коло хати маленьких діточок своїх; Сама заснула коло їх* (с. 364); *Над Іквою було село, У тім селі на безталання Та на погибель виріс я* (с. 420); *Опріч пана, у світлицю Ніхто не вступає, Сам і їсти їй приносить, І просить, благає...* (с. 453); 3) конструкції з обмежувальним значенням, у другій предикативній частині яких наявна частка *тільки (тільки)*: *Все сумує, – тільки слава Сонцем засіяла* (с. 24); *Затихло все, тільки дівчата Та соловейко не затих* (с. 365); *Накупили І краму й пива наварили, Не довелося тільки пить* (с. 421); *...зорі Попадали неначе в воду, Тільки осталася одна, Одна-однісінька на небі...* (с. 457).

Крім єднальних, Тарас Шевченко використовує і складносурядні безсполучникові речення з чітко вираженим зіставним або протиставним значенням між їхніми предикативними частинами, що є типовими для усної народної творчості: 1) конструкції, формовані запереченням у першій частині і ствердженням у другій: *Не сон-трава на могилі Вночі процвітає, То дівчина заручена Калину саджає...* (с. 361); *Не китайкою покрились Козацькі очі, Не вимили біле личко Слізеньки дівочі: Орел війняв карі очі На чужому полі, Біле тіло вовки*

¹ Тут і далі цитуємо за книгою: *Шевченко Тарас. Кобзар / Тарас Шевченко. – Харків – Шевченкове : «Майдан» – «Ярина», 1996. – 736 с.*

з'їли... (с. 13); *Не русалонька блукає: То дівчина ходить...* (с. 12); 2) структури, утворені на основі вираження бажання, прохання в першій частині та заперечення умов його реалізації у другій частині: *Дивлюся на море, широке, глибоке, Поплив би на той бік – човна не дають* (с. 25); *Отож і вивчився я, виріс, Прошу собі волі, – Не дає* (с. 421); 3) конструкції з антонімами в предикативних частинах: *Думав, доля зустрінеться, – зустрілося горе* (с. 18).

Так само, як і безсполучникові складносурядні, безсполучникові складнопідрядні речення менш розгалужені, ніж сполучникові та сполучнословні. І. Вихованець зараховує до складнопідрядних речень незначну частину безсполучникових конструкцій, які ґрунтуються на валентному потенціалі компактної групи предикатних слів [1, с. 322]. Опорними в них постають дієслова мовленнєвої, мисленнєвої діяльності, сприймання, відчуття, ствердження тощо, окремі предикативи та фразеологічні сполучення з таким самим значенням. У творах Шевченка натрапляємо на конструкції, формовані дієсловами мислення, мовлення, сприймання: *І думає: тебе не стало...* (с. 379); *Кругом мовчки подивилась; Бачить – ліс чорніє...* (с. 40). Такі безсполучникові складні речення співвідносні зі сполучниковими. Близькими до розглянутих постають безсполучникові складнопідрядні речення, підрядна частина яких відтворює форму прямої мови, але в звичному сенсі нею не є: *А все скажу-таки: як хочеш, А ви їм життя не даєте...* (с. 413); *Чи чув ти, що кажуть: легше умирати Хоть на пожарині в своїй стороні, Ніж в чужій в палатах* (с. 415). У всіх проаналізованих вище безсполучникових складнопідрядних реченнях репрезентовані об'єктні семантико-синтаксичні відношення, прогнозовані семантико-синтаксичною валентністю опорного слова.

Окрім розглянутих типів, Тарас Шевченко послуговується складнопідрядними безсполучниковими реченнями із підрядними частинами, визначеними не валентністю опорного предиката, а іншими чинниками. Це конструкції, у яких у першій частині вжито займенникові вказівні слова, що відсилають до наступної частини, котра й розкриває їхній зміст: *Пиши отак: було Село... у нас на Україні* (с. 409); *Хоть кажуть от ще що, небожже: Себе люби, то й бог pomoже* (с. 410); *Та й те скажуть: Чого я турбуюсь?* (с. 448). Такі безсполучникові структури мають деякі ознаки, притаманні складнопідрядним катафоричним реченням зі сполучними словами чи сполучниками. Так само, як і в сполучникових складнопідрядних реченнях цього типу, у безсполучникових утвореннях друга частина втягнута в семантико-синтаксичні відношення, формовані в попередній частині, оскільки вона розкриває зміст займенникового слова. Водночас перша частина не може бути самостійним висловленням, бо є інформативно недостатньою.

Складні речення зі взаємозалежними частинами структурує предикативний зв'язок. Цей тип складних речень непоширений, він ґрунтується на структурі простого двоскладного речення, є його аналогом [1, с. 346]. Одна з предикативних частин таких речень заповнює позицію суб'єкта, відкриту семантико-синтаксичною валентністю предиката іншої частини, тобто у формально-граматичному аспекті функціонує в ролі підмета. Переважну частину розглянутих речень становлять сполучникові та сполучнословні утворення, що репрезентовані двома різновидами: 1) звичайними конструкціями, підметова частина яких може поєднуватися з необмеженою низкою присудків та містить сполучні слова *хто, що*; 2) специфічними складними реченнями зі з'ясувально-суб'єктною підметовою частиною, у присудковій частині яких уживані дієслова у формі третьої особи або середнього роду однини та предикативи [1, с. 346-347]. Безсполучникове поєднання підметової і присудкової предикативних частин можливе саме в складних реченнях зі взаємозалежними частинами другого типу. У Шевченкових творах безсполучникові складні речення зі взаємозалежними частинами є поодинокими: *А чиєю кров'ю Ота земля напоєна... Вам байдуже* (с. 333); *А знаєш, снилося мені: Удень неначе місяць сходив...* (с. 457).

Складні речення із недиференційованим синтаксичним зв'язком складають велику групу у творах Шевченка. Ці речення бувають тільки безсполучниковими, оскільки саме відсутність спеціальних показників нейтралізує чітку диференціацію синтаксичних зв'язків. Недиференційований синтаксичний зв'язок породжує і недиференційовані семантико-синтаксичні відношення між предикативними частинами. Розглядані речення досить різноманітні: *Усміхнулась Катерина, Тяжко усміхнулась: Коло серця – як гадина Чорна повернулась* (с. 40); *Уже і сонечко зійшло, Уже й зайшло, смеркати стало – Не йде, сердешная, в село, Сидить під тином...* (с. 453); *Вийшла з села – серце мліє* (с. 33); *Зайде сонце – Катерина по садочку ходить* (с. 29); *А без долі біле личко – Як квітка на полі: Пече сонце, гоїда вітер, Рве всякий по волі* (с. 30); *Умовк кобзар, сумуючи: щось руки не грають* (с. 52); *Люби ж, мій друже, жінку, діток; Діли з убогим заробіток, То легше буде й зароблять* (с. 410); *Були багаті: Високі на горі палати* (с. 374); *Як вирветься сокира з рук – Пішла по лісу косовиця...* (с. 425); *І се не диво, Бувають діти і в святих...* (с. 431); *Не жаль на злого, коло його І слава сторожем стоїть* (с. 444). Здебільшого їх можна трансформувати в складнопідрядні або складносурядні чи в складнопідрядні різних типів, пор.: *Усміхнулась Катерина, тяжко усміхнулась, бо коло серця – як гадина чорна повернулась; Усміхнулась Катерина, тяжко усміхнулась, а коло серця – як гадина чорна повернулась; Хоч уже і сонечко зійшло, уже й зайшло, смеркати стало, Не йде, сердешная, в село, Сидить під тином; Уже і сонечко*

зійшло, уже й зайшло, смеркати стало, та не йде, сердешная, в село, сидить під тином тощо. Деякі з них не мають відповідників серед сполучникових складних речень. Це речення, у яких між предикативними частинами постають пояснювальні семантико-синтаксичні відношення: *Пустиня циганом чорніла: Де город був або село – І головня уже не тліла, І попів вітром рознесло, Билини навіть не осталося...* (с. 425); *Непевне діється тойді: Мов степ до бога заговорить, Верблюд заплаче, і каймак Понурить голову...* (с. 426); *Під калиною дівчина Спала, не вставала: Утомилось молодец, Навіки спочило...* (с. 362); *А на друге літо Москаля вже неживого Найшли в балці діти, Коло самої криниці – Вийшов подивиться Останній раз, сіромаха, На свою криницю* (с. 417).

Особливого коментаря потребують безсполучникові речення із недиференційованим зв'язком на зразок: *Дивлюсь: твоя, мій брате, мати Чорніше чорної землі Іде, з хреста неначе знята...* (с. 364). С. Дорошенко акцентував увагу на тому, що в таких реченнях опорне слово першої частини лише підводить до сприймання, а семантична ланка, яка позначає сам процес сприймання (або мислення. – Р. Х.), пропущена [2, с. 104-105], пор.: *Дивлюсь і бачу: твоя, мій брате, мати Чорніше чорної землі Іде, з хреста неначе знята*. Речення з імплікованими семантичними ланками російська дослідниця С. Шувалова називає кількісно асиметричними, тобто такими, що в них кількість граматичних ланок не збігається з кількістю змістових [12]. У цих реченнях протиставлення граматично незалежна / граматично залежна предикативна частина прозоре, але імплікація семантичної ланки призводить до руйнування співвідношення «опорне слово – підрядна частина», унаслідок чого синтаксичний зв'язок між предикативними частинами втрачає свою чітку визначеність. Відзначимо, що розглядані речення є типовими

для усного мовлення, яке прагне до економії мовних засобів. Тарас Шевченко широко використовує подібні речення у своїх творах: *Мов прокинувся, дивлюся: Село почорніло, Боже небо голубее І те помарніло* (с. 386); *Дивлюсь – аж он передо мною... Із хмари тихо виступають Обрив високий, гай, байрак...* (с. 388); *Дивлюся, зорі Попадали неначе в воду...* (с. 457); *Подивилась на дитину: Умите сльозою, Червоніє, як квіточка Вранці над росою* (с. 40); *Поглянув я на ягнята – Не мої ягнята! Обернувся я на хати – Нема в мене хати!* (с. 386); *Зажурився москаль-каліка: Де йому подітись?* (с. 415); *Ідуть – під дубом зелененьким Кінь замордований стоїть...* (с. 17); *Сидить козак на тім боці, – Грає синє море* (с. 18).

Проведене дослідження підтверджує зроблений В. Русанівським висновок про те, що синтаксис Шевченкових творів з плином часу зазнавав помітних змін [9]. У його ранніх творах, написаних у руслі народної оповіді, ширше репрезентовано паратактичні безсполучникові конструкції, що характерні саме для розмовного й фольклорного стилів оповіді. Для творів пізнішого періоду, на яких значною мірою позначений вплив старої української літературної мови, характернішими є інші типи безсполучникових складних конструкцій – складнопідрядні, зі взаємозалежними частинами, з недиференційованим синтаксичним зв'язком. Вони передають складнішу й розгалуженішу систему відношень між предикативними частинами.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, безсполучникові складні конструкції є широковживаними в поетичних творах Великого Кобзаря. Вони репрезентують різні типи складних речень. Пропонована стаття відкриває перспективу подальшого дослідження синтаксису складних речень в ідіостилі Тараса Шевченка.

Література

1. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підруч. [для студ. філол. фак. вуз.] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
2. Дорошенко С. І. Наукові простори : [вибр. праці] / С. І. Дорошенко. – Харків : «Новое слово», 2009. – 488 с.
3. Єршова Н. Ускладнені речення у поемі Тараса Шевченка «І мертвим, і живим, і ненарожденним...» / Н. Єршова // Українська мова й література в сучасній школі. – 2012. – № 3 (114).
4. Конторчук Г. Творчість Тараса Шевченка як об'єкт мовознавчих студій / Г. Конторчук // Електронний ресурс (режим доступу : [http:// archive.nbuv.gov.ua/ portal/Soc_Gum%20/VG/2010_21/32_21.pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/VG/2010_21/32_21.pdf)).
5. Лобода Л. Складні синтаксичні конструкції з підрядними додатковими реченнями в поетичних творах Т. Г. Шевченка / Л. Лобода // Питання шевченкознавства: доповіді та повідомлення на науковій конференції, присвяченій 150-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. – Черкаси, 1964. – С. 390-394.
6. Максим'юк О. Позиційно стійкі словосполучення з авторизованим компонентом (на матеріалі творів Т. Шевченка) / О. Максим'юк, А. Агафонова // Матеріали 34-ї наукової Шевченківської конференції : [у 2 кн.]. – Черкаси, 2003. – Кн. 2. – С. 214-217.
7. Марич С. Синтаксична варіативність простих речень поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки» / С. Марич // Наукові праці / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 9. – С. 471-479.

8. Маркітантов Ю. Синоніміка просторових словосполучень у поезіях Т. Шевченка / Ю. Маркітантов, О. Мозолок, Т. Козирська // Наукові праці / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 9. – С. 480-486.
9. Русанівський В. Т. Шевченко – реформатор української літературної мови / В. Русанівський // Електронний ресурс (режим доступу : <http://litopys.org.ua/rusaniv/ru08.htm>).
10. Слухай Наталія. Поетичний синтаксис Шевченка / Наталія Слухай // Дивослово. – 2013. – № 10. – С. 46–51.
11. Торчинська З. Обставинні поширювачі в конструкціях із ад'єктивними предикатами (На матеріалі поетичних творів Т. Г. Шевченка) / З. Торчинська // Наукові праці / Кам'янець-Подільський держ. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2005. – Вип. 9. – С. 448-457.
12. Шувалова С. А. Смысловые отношения в сложном предложении и способы их выражения / С. А. Шувалова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1990. – 160 с.

Rayisa Khrystianinova

БЕССОЮЗНЫЕ СЛОЖНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ИДИОСТИЛЕ Т. Г. ШЕВЧЕНКО

Аннотация. Статья посвящена исследованию особенностей функционирования бессоюзных сложных конструкций в поэтических произведениях Тараса Шевченко. Акцентировано внимание на специфике их формально-грамматической и семантико-синтаксической организации, выделены употребляемые Великим Кобзарем типы бессоюзных сложных предложений.

Ключевые слова: бессоюзная сложная конструкция, бессоюзные сложносочиненные предложения, бессоюзные сложноподчиненные предложения, бессоюзные сложные предложения со взаимозависимыми частями, бессоюзные сложные предложения с недифференцированной синтаксической связью.

Rayisa Khrystianinova

ASYNDETTIC COMPLEX SENTENCES IN the IDIOSTYLE of T. G. SHEVCHENKO

Annotation. The article studies the characteristics of functioning of the asyndetic complex structures in the poetry of Taras Shevchenko. Attention is focused on the specifics of their formal-grammatical and semantic-syntactic organization, the asyndetic types of complex sentences, used by Great Kobzar, are singled out.

Key words: asyndetic complex construction, asyndetic compound sentences, asyndetic complex sentences, asyndetic complex sentences with interdependent parts, asyndetic complex sentences with non-differentiated syntactic connection.

Стаття надійшла до редакції 20.12.2014 р.

Хрїстіанінова Раїса Олександрівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови та методики викладання фахових дисциплін Бердянського державного педагогічного університету.